

2. Hafta

Ağız araştırmalarında temel ilkeler

Ağız konusuyla ilgili terimler

Ağızlardaki ses değişmeleri

TÜRK KÜLTÜRÜ ARAŞTIRMALARI

Halil Fikret ALASYA'ya
ARMAĞAN

AYRI BASIM (149.-159. sayfalar)

Efrasiyap GEMALMAZ

AGIZ BİLİMİ ARAŞTIRMALARI ÜZERİNE
GENELLEMELER

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ — ANKARA-1989

Bu makale, metin üzerinde çözümlemelere başlamadan önce öğrenciler tarafından okunmalı, benzer konudaki başka akademik yayınlarla karşılaştırılmalıdır.

Örnek

Nurettin Demir,
“Türkiye’de Dil-Lehçe-Şive-Ağız Tartışmaları”,
Türkiye’de Dil Tartışmaları,

Derleyenler:

Astrid Menz – Christoph Schroeder,
İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. 119-146 (2006)

Her iki makalenin art arda okunması, bilgilerinizi pekiştirecek, teorik alanda karşınıza çıkacak sorulara daha kolay cevap vermenize yardımcı olacaktır.

ANA AĞIZ GRUPLARINI BELİRLEYEN ÖZELLİKLER

L. KARAHAN, ANADOLU AĞIZLARININ SINIFLANDIRILMASI, 1996.

TABLO:1

	Doğu Grubu Ağızları	Kuzeydoğu Grubu Ağızları	Batu Grubu Ağızları
Alınma kelimelerdeki uzun ünlülerin normal süreli ünlüye dönüşmesi	padışah	padışah	padışah
Kalınlık-incelik bakımından ünlü benzeşmesi	heber var idi	heber var idi	habar varıdı
Kök ve ek ünlülerinde meydana gelen ve sebebi belli olmayan kalınlaşmalar	söyle ettün	söyle ettün	söyle ettiñ
Kök ve ek ünlülerinde meydana gelen ve sebebi belli olmayan incelmeler	gız/kız yanında	kız yanında	gız yanında
Çok heceli kelimelerin sonundaki "ı, u, ü" ünlülerinin "i" ünlüsü ile karşılaşması	buni	buni	bunu
Alınma kelimelerde ünlü incilmesi ile meydana gelen uyum değişmesi	herp	herp	harp
İlk hecede bulunan yuvarlak ünlülerin düzleşmesi	çocuğ	çecuk	çocuğ
Ek ünlülerinde meydana gelen yuvarlaklaşmalar	adamın	adamın	adamın
Ünlü-ünsüz uyumsuzluğu	balığ	baluk	balığ
Arka ve orta damak geniz ünsüzü ñ'nin korunması veya kaybolması	evin	evin	evñ
On damak ünsüzü g'nin iki ünlü arasında ve hece sonunda korunması	düğün	düğün	düğün
Belirli bazı kelimelerde ön ses y ünsüzünün düşmesi	ılan	ılan/yılan	yılan
Patlayıcı ünsüzlerin ikizleşmesi	sekkiz	sekiz	sekiz
Belirli bazı ünsüzlerin kelime içinde yer değiştirmesi	torpağ	toprak	toprağ
Teklik 1., 2. ve 3. şahıs zamirlerinin yönelme hâli çekimindeki değişmeler	bahan/hene	hağa/ba	haña
"öyle", "böyle" kelimelerindeki ses değişmeleri	öle	öyle	öyle
Zamir kökenli çokluk 2. şahıs eki ile bildirme ekinin yapısı	seversiz burdasız	seversiniz burdasınız	seversiniiz burdasiniiz
Çokluk 2. şahıs iyelik eki ile iyelik kökenli şahıs ekinin yapısı	babaz	babanız	babañız
Şimdiki zaman ekinde meydana gelen ses değişmeleri	geliyér gelér	geliyér geliyir geli	geliyor geliyo geli
Duyulan geçmiş zaman ekinin tek şekilli olması	varmış/varmış	varmış	varmış
Teklik ve çokluk 1. şahıs emir ekindeki ses değişmeleri	bağım	bağayım	bağyım
İstek eki -a/-e'nin işleklik derecesindeki farklılıklar	giden gidek	-	gidek
Soru cümlesinin vurgu ile kurulması	geldin?	geldin mi?	geldiñ mi?

Bu tabloda Türkiye Türkçesi ağızlarının ana grupları arasında tespit edilen ses farklılıkları veya benzerlikleri gösterilmiştir. Metin incelemeleri sırasında mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

Kaynak:
Leyla Karahan,
Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması, 1996.

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 2362
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 1359

TÜRKÇE SES BİLGİSİ

Yazarlar

Prof.Dr. Nurettin DEMİR (Ünite 1-8)

Prof.Dr. Emine YILMAZ (Ünite 1-8)

Editör

Yrd.Doç.Dr. Hülya PİLANCI

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Ana ağız grupları üzerindeki teorik çalışmalara geçmeden önce, ses değişimleri ve ses olayları hakkındaki bilgilerimizi (derste dile getirilecek olan düşüncelerimize destek olmak üzere) tekrar etmek, pekiştirmek ve 3. haftaya hazırlık yapmak için bu kaynak eser kullanılmalıdır.

AÇIKLAMALI VE KARŞILAŞTIRMALI SES OLAYLARI SÜRECİ

Mustafa Volkan COŞKUN

Dilin ilk oluşum döneminde bir araya gelerek kelimeleri oluşturan sesler, zaman içinde uzak ve yakın çevre etkileriyle bazen düşer, bazen benzeşir veya aykırılaştırılır, bazen yer değiştirir, bazen de başka bir ses topluluğu içinde türer. Bu tür ses olaylarına sebep olan unsurlar; yerleşim bölgelerinin tabiat özellikleri ve olayları, toplumdaki iç kültür değişimleri, oluşumları ve dış kültürlerin etkileridir.⁹ İnsan ve toplum fizyolojisi, psikolojisi; tabiat özellikleri ve olayları, iç ve dış kültür unsurlarıyla çok yönlü etkileşime girerek ses olaylarının oluşmasını sağlarlar. Ses ve insan, bir arada yaşayan iki önemli canlı varlıktır ve anlamlı yaşayabilmek için birbirlerine muhtaçtırlar.

Ses olaylarının temelinde, en az çaba harcama kanunu yatar; oluşumlarında rastgelelik yoktur. Bazı kişilerin ürettikleri, ancak yaşadıkları topluma mal olmamış ses olayları, ferdi ses olaylarıdır, bunlar sadece kişinin fizyolojik veya psikolojik durumuyla ilgilidir. Bu tür ses olaylarında toplumun fizyoloji ve psikolojisi kabullenici değildir.

Art ve eş zamanlı dil bilinci çerçevesinde gerçekleştiği için, toplumun benimsediği birçok ses olayının sebebini, günümüz teknolojisiyle tespit etmek mümkün hâle gelmiş bulunmaktadır. Laboratuvar ortamında, akustik, psikolojik ve artikulatorik fonetik verilerinden faydalanarak ses olaylarının sebepleri ortaya konulabilmektedir.

Dildeki ses olaylarının çoğunluğu, seslerin birbirini çekmesi ve itmesi neticesinde olmaktadır. Seslerin birbirini çekmesi, benzeşmeyi sağlamakta; seslerin birbirini itmesi, aykırılışmaya (benzeşmezliğe) sebep olmaktadır. Tarih içinde uzun süre bir arada yaşayan sesler, bir zaman sonra birbirlerini itebilmektedirler; bunun sebebi, canlı olduklarından, seslerin de tıpkı insanlar gibi kendilerine özgü

⁹ Ferdinand De Saussure, fonetik değişimlerin sebeplerini “ırkın etkisi; toprak ve iklimin etkisi; en az çaba harcama kanunu; çocuklukta alınan ses eğitimi, sosyal ve siyasal etkiler, ele geçirilen yerlerdeki yerli halkın etkisi ve moda başlıkları altında açıklamaktadır. (Ferdinand De Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri II* (Çeviren Berke Vardar), Ankara 1978, s. 15-19.)

Ses olaylarının sebeplerini ve sonuçlarını akademik bakış açısı ile anlatan bu makalenin okunması önerilir.

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ ALINTI SÖZCÜKLERDE GÖRÜLEN SES OLAYLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

*Veysel İbrahim KARACA**

ÖZET

Bir toplumun diğer toplumlarla herhangi bir ilişki kurmadan yaşaması mümkün değildir. Dünyadan izole olmuş ilkel toplumlar dışındaki her toplum birbiriyle etkileşimde bulunmak zorundadır. Siyasi, ticari, kültürel ve sosyal ilişkilerle birbirini tanıyan toplumların dillerinin de belli bir ölçüde birbirini etkilemesi kaçınılmazdır.

Üst kültürden alt kültüre, üretenden tüketene doğru bir yol izleyen bu etkileşim alıntı sözcükler yoluyla sözcük alışverişine olanak sağlamaktadır. İletişim ve çağdaşlığın bir getirisi olan bu alıntı sözcükler her dilde az ya da çok bulunmaktadır.

Türkçe tarihi süreç içerisinde birçok dil ile çeşitli etkileşimlere girmiş bir dildir. Sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel olarak birbiriyle etkileşim hâlinde olan milletlerin dillerinde olduğu gibi Türkçede de ilk yazılı metinlerinden bu yana farklı oranlarda alıntı sözcükler bulunmaktadır.

Türkiye Türkçesindeki alıntı sözcüklerde görülen ses olaylarının incelediği bu çalışma, Türk Dil Kurumu tarafından 2005 yılında yayınlanan Türkçe Sözlük'ün 10. baskısı baz alınarak yapılmış eş zamanlı bir çalışmadır. Çalışmamızın kapsamını oluşturan doğu dillerine ait alıntılar; Arapça, Çince, Ermenice, Farsça, Gürcüce, Hintçe, İbranice, Japonca, Korece, Malezyaca, Moğolca, Rusça, Sogdca ve Tibetçe kökenli olan toplam 8.991 sözcüktür. Söz konusu alıntı sözcüklerin kaynak dilleri Türkçe Sözlük'te verilen dil kısaltmaları esas alınarak belirlenmiştir. Coğrafi olarak doğu dilleri ile sınırlı olan çalışmamız, tüm alıntı sözcüklerin %58.63'ü üzerinde yapılan bir incelemedir.

Anahtar Kelimeler: Alıntı Sözcükler, Türkiye Türkçesi, Ses Olayları

Türkiye
Türkçesindeki
alıntı
sözcüklerde
görülen ses
olayları

TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE ARAPÇA VE FARŞADAN ALINAN SÖZCÜKLERİN ÜNSÜZLERİNDEKİ SES OLAYLARI*

*Engin GÖKÇÜR***

ÖZET

Türkmen Türkçesi Oğuz grubu Türk dillerinin doğu kolunu, Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi ise batı kolunu teşkil eder. Oğuz Türklerinin bir bölümü 17. yüzyıla kadar Anadolu, Suriye, İran ve Irak coğrafyasında aynı edebî dili kullanmışlardır. Bu yüzyıldan sonra Azerbaycan Türkçesi ile Osmanlı Türkçesi farklı iki edebî dil oluşturmuştur. Türkmen Türkleri ise 18. yüzyıla kadar Orta Asya Türklerinin ortak yazı dili olan Çağatay Türkçesini kullanmışlardır. 18. yüzyıldan sonra ise Türkmen Türkçesinin temelini teşkil eden dil özellikleri oluşmuştur. Batı grubundaki diğer lehçelere oranla Eski ve Orta Türkçe dönemine ait fonetik ve morfolojik bazı unsurlar ile söz dağarcığının önemli bir kısmı Türkmen Türkçesinde korunmuştur. Bu yönüyle Türkmen Türkçesinin söz varlığının temelini Türkçe sözcükler oluşturur. Bunun yanında Rusçadan, Arapçadan, Farsçadan ve Moğolcadan alınan sözcükler de oldukça yoğundur. Arapça ve Farsçadan alınan sözcükler Türkmen Türkçesinin dil özelliklerine uydurulmuştur. Arapça ve Farsçadan alınan sözcüklerin Türkmen Türkçesinin dil hususiyetlerine uydurulması sürecinde sözcükler şekilsel açıdan çok büyük değişikliğe uğramıştır. Öyleki bu sözcüklerin bir kısmı neredeyse tanınmayacak duruma gelmiştir. Özellikle ünsüz benzeştirmeleri, ünlülerin ünsüzler üzerindeki etkisi, ünsüz düşmeleri, ünlü-ünsüz uyumu gibi değişik ses olayları neticesinde sözcüklerin büyük bir kısmının değiştiği görülür. Bugün Türkiye Türkçesinde asli özelliklerini koruyan Arapça ve Farsça menşeli birçok sözcük Türkmen Türkçesinde bu özelliklerini kaybetmiş, Türkmen dilinin dil hususiyetlerine bağlanmıştır. Bu çalışmada Türkmen Türkçesi edebî ürünleri ve sözlüklerindeki Arapça ve Farsçadan alınmış sözcüklerin ünsüzlerinde görülen ses olayları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkmen Türkçesi, ünsüzler, ses olayları, alıntı sözcükler, söz varlığı.

Türkmen
Türkçesindeki
alıntı
sözcüklerde
görülen ses
olayları